[२०१८] ४ एस. सी. आर. ४५२

(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

2018-4-SCR-452

विजय अर्जुन भगत आणि इतर

विरुद्ध

नाना लक्ष्मण तपकिरे आणि इतर

(दिवणी अपिल क्र.६२७२/२०१०)

११ मे २०१८

[न्या. अभय मनोहर सप्रे आणि न्या. एस. अब्दुल नजीर]

दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ – कलम १०० – कायद्याचा महत्त्वाचा प्रश्न – उच्च न्यायालय दुसरे अपिलावर निर्णय देण्याऐवजी दाखल करते वेळी तयार करण्यात आलेल्या कायद्याच्या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांनी कायद्याच्या दोन अतिरिक्त महत्त्वाच्या प्रश्नांवरील अपीलाला परवानगी दिली, जी उच्च न्यायालयाने दुसरे अपील स्वीकारताना किंवा दुसरे अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी तयार केली नव्हती - उच्च न्यायालयाने ज्या पद्धतीने दुसरे अपिलाचा निर्णय घेतला तो अनिवार्यतेशी सुसंगत आहे. संहितेच्या कलम १०० अन्वये विहित केलेली प्रक्रिया - प्रकरण नव्याने विचारार्थ उच्च न्यायालयात पाठविले जाते.

अपिल मान्य करून हे प्रकरण उच्च न्यायालयात परत पाठवण्यात येते.

अधिनिर्णित - १. प्रकरण पुन्हा उच्च न्यायालयाकडे पाठवण्याची गरज निर्माण झाली आहे कारण उच्च न्यायालयाने दुसऱ्या अपीलचा निर्णय घेताना आणि शेवटी ते मंजूर करताना सिव्हिल प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम १०० अंतर्गत विहित केलेली अनिवार्य प्रक्रिया पाळली नाही. कलम १०० च्या उप-कलम (१) मध्ये असे म्हटले आहे की, दुसरे अपील फक्त तेव्हाच उच्च न्यायालयात स्वीकारले जाईल जेव्हा उच्च न्यायालय "समाधानी" असेल की या प्रकरणात "महत्त्वाचा कायदेशीर प्रश्न" समाविष्ट आहे. उप-कलम (३) हे अपील करणाऱ्यावर बंधनकारक करते की अपीलच्या निवेदनात अपीलमध्ये समाविष्ट असलेला "महत्त्वाचा कायदेशीर प्रश्न" स्पष्टपणे नमूद करावा. उप-कलम (४) मध्ये असे तरतूद आहे की जिथे उच्च न्यायालयाला खात्री पटते की प्रकरणात कोणताही महत्त्वाचा कायदेशीर प्रश्न समाविष्ट आहे, तिथे ते त्या प्रश्नाचे स्वरूप ठरवेल. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, एकदा उच्च न्यायालयाला अपीलकर्ता किंवा त्याच्या वकिलाची बाजू ऐकून, जसे प्रकरण असेल तसे, खात्री पटते की अपीलमध्ये महत्त्वाचा कायदेशीर प्रश्न समाविष्ट आहे, तेव्हा त्याला तो प्रश्न तयार करावा लागतो आणि नंतर अपीलच्या निवेदनासह उत्तरवादीला नोटीस जारी करण्याचे निर्देश द्यावे लागतात, त्या प्रश्नासह जो उच्च न्यायालयाने तयार केला आहे. उप-कलम (५) मध्ये असे तरतूद आहे की अपील फक्त उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेल्या प्रश्नावरच ऐकले जाईल. दुसऱ्या शब्दांत, दुसऱ्या अपीलचा निर्णय घेण्याचे उच्च न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र फक्त उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेल्या प्रश्नापुरते मर्यादित आहे. तथापि, अपीलच्या सुनावणीच्या वेळी प्रतिवाद्याला उप-कलम (५) अंतर्गत हक्क दिला आहे की उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेला प्रश्न अपीलमध्ये समाविष्ट नाही अशी आक्षेप

घेण्याचा. प्रतिवाद्याला सुनावणीच्या वेळी असा आक्षेप घेण्याचा हक्क देण्याचे कारण असे आहे की उच्च न्यायालय प्रवेशाच्या टप्प्यावर प्रश्न तयार करते, जो अपीलची नोटीस प्रतिवाद्याला जारी करण्यापूर्वीचा असतो. दुसऱ्या शब्दांत, प्रश्न प्रतिवाद्याच्या अनुपस्थितीत तयार केला जातो आणि म्हणूनच उप-कलम (५) त्याला सुनावणीच्या वेळी असा आक्षेप घेण्याची परवानगी देते की तयार केलेला प्रश्न अपीलमध्ये उद्भवत नाही. तथापि, उप-कलम (५) च्या तरतुदीमध्ये हेही मान्य केले आहे की उच्च न्यायालयाला अपीलमध्ये उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत सुरुवातीला तयार न केलेल्या इतर कोणत्याही महत्त्वाच्या कायदेशीर प्रश्नावर सुनावणी करण्याचा अधिकार आहे. परंतु हा अधिकार उच्च न्यायालय फक्त अपीलच्या सुनावणीच्या वेळी अशा अतिरिक्त कायदेशीर प्रश्नाचे स्वरूप ठरवण्याचे कारण नमूद केल्यानंतरच वापरू शकते. [परिच्छेद १२, १५][४५६-डी-ई; ४५७-डी-एच; ४५८-ए-बी]

२. उच्च न्यायालयाने दुसरे अपिलावर निर्णय देताना न्यायिक अधिकारक्षेत्रा बाबत दोन चुका केल्या. पहिली गोष्ट म्हणजे अपील स्वीकारताना तयार करण्यात आलेल्या कायद्याच्या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांची उत्तरे न दिल्याने चूक झाली. अपील स्वीकारताना तयार करण्यात आलेल्या कायद्याच्या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांवरच दुसऱ्या अपिलावर निर्णय घेण्याचे अधिकार उच्च न्यायालयाला होते. दुसरी चूक म्हणजे, उच्च न्यायालयाला संहितेच्या कलम १०० च्या उप-कलम (५) च्या तरतुदीचा आधार घेऊन अतिरिक्त प्रश्न तयार करण्याचा अधिकार होता, परंतु त्यासाठी तीन अटी पूर्ण करणे आवश्यक होते: पहिली, "असे प्रश्न अपीलमध्ये उद्भवले पाहिजेत," दुसरी, "अतिरिक्त प्रश्न तयार करण्याची कारणे नमूद करावीत," आणि तिसरी, "अपीलच्या सुनावणीच्या वेळी प्रश्न तयार करावेत." दुसऱ्या अपिलावर निर्णय देताना उच्च

न्यायालयाने अवलंबिलेल्या या प्रक्रियेमुळे पक्षकारांच्या अधिकारांवर गदा आली, कारण प्रतिकूल आदेशाला सामोरे गेलेल्या पक्षकारांना, विशेषत: अपिलकर्त्यांना दोन प्रश्नाबाबत फारशी माहिती नव्हती. तसेच, कायद्याच्या इतर कोणत्याही महत्त्वपूर्ण प्रश्नावर अपील जे उच्च न्यायालयाने सुरुवातीला उपकलम (४) अन्वये तयार केले नव्हते. मात्र, हा अधिकार उच्च न्यायालय नेमल्यानंतरच वापरू शकतो कारण ज्या दोन अतिरिक्त प्रश्नांवर हा निकाल देण्यात आला होता, त्या दोन अतिरिक्त प्रश्नांवर न्यायालयाला संबोधित करण्याच्या संधीपासून ते वंचित होते. [परिच्छेद २०-२५][४५९-बी-एफ]

सुरत सिंग (मृत) विरुद्ध सिरी भगवान आणि इतर २०१८ (३) स्केल २४६ – या वर भर दिला.

निर्णयविधी संदर्भ

२०१८ (३) स्केल २४६ परिच्छेद १५ वर भर दिला आहे.

दिवाणी अपिलीय न्यायाधिकार क्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक ६२७२/२०१०

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या औरंगाबाद येथील खंडपीठाने दुसरे अपील क्रमांक २७४/२००२ मधील दिनांक १९.०७.२००७ रोजीच्या न्यायनिर्णय व आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठीचे अधिवक्ता बी. एच. मार्लापल्ले- वरीष्ठ अधिवक्ता, संजय खर्डे, सम्राट शिंदे, डी. चंदन राममूर्ती,प्रवीण सातळे, राजीव शंकर द्विवेदी,

उत्तरवादीसाठीचे अधिवक्ता - आशा गोपालन नायर, सुनीलकुमार वर्मा, रवींद्र केशवराव अडसुरे, अतुल बाबासाहेब डाख, डॉ. कैलास चंद,

न्यायालयाचा निर्णय न्या. अभय मनोहर सप्रे यांचेद्वारे देण्यात आला.-

1. हे अपील दि.१९/०७/२००७ च्या अंतिम निर्णय व आदेशाविरुद्ध आहे. मुंबई उच्च न्यायालयाचे औरंगाबाद येथील खंडपीठ मधील दुसरे अपिल क्र. २७४/२००२ मध्ये उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी उत्तरवादी क्र. १ आणि २ यांनी दाखल केलेले अपिल मंजूर केले आणि जिल्हा न्यायाधीश, अहमदनगर यांनी आरसीए क्रमांक २१ /२००० मध्ये दि.१६/०१/२००२ रोजी दिलेला न्यायनिर्णय / आदेश रद्द बातल ठरवला आणि दिवाणी न्यायाधीश, कनिष्ठ स्तर, अहमदनगर द्वारे पारीत दिनांक १०/१२/१९९९ च्या न्यायनिर्णयावर शिक्कामोर्तब केला.
2. अपिलात समाविष्ट असलेल्या मुद्द्यांचे समर्थन करण्यासाठी, खाली काही समर्पक तथ्ये नमूद करणे आवश्यक आहे.
3. अपिलकर्ते वादी आहेत तर जाब देणार उत्तरवादी दिवाणी खटल्यातील उत्तरवादी आहेत ज्यातून हे अपील उद्भवते.
4. याचिकाकर्त्यांनी दिवाणी न्यायाधीश, कनिष्ठ स्तर, अहमदनगर यांच्या न्यायालयात प्रतिवादींविरुद्ध दिवाणी दावा (आर.सी.एस. क्र. ६००/१९८२) दाखल केला की,(१) अनुसूचीत तपशीलवार वर्णन केलेली दाव्यातील मालमत्ता ही वादींची वडिलोपार्जित मालमत्ता आहे (२) वादी दाव्यातील मालमत्तेचे मालक आहेत आणि (३) अनुसूची १ (अ) मध्ये वर्णन केलेली दाव्यातील मालमत्ता ट्रस्ट मालमत्ता नाही आणि ती वादींची खाजगी मालमत्ता म्हणून घोषित करण्यात यावी.
5. उत्तरवादी क्रमांक १ ने आपले लेखी निवेदन दाखल केले तर उत्तरवादी क्र. ३ व ४ यांनी संयुक्त लेखी निवेदन दाखल केले. प्रतिवादींनी दाव्याच्या ग्राह्यतेबद्दल अनेक आक्षेप घेतले. त्यांनी गुणवत्तेच्या आधारे वादींचा दावाही फेटाळून लावला.
6. संपरिक्षा न्यायालयाने वादमुद्दे निश्चित केले. पक्षकारांनी त्यांच्या दाव्याच्या स्मरणार्थ पुरावे जोडले. दि.१०.१२.१९९९ रोजीच्या न्यायनिर्णय व आदेशाद्वारे संपरिक्षा न्यायाधीशांनी काही वादमुद्द्यांची उत्तरे वादींच्या बाजूने दिली, परंतु अखेरीस गुणवत्तेच्या आधारे वादींचा दावा फेटाळून लावला.
7. वादी व्यतीत झाले आणि त्यांनी अहमदनगर येथील जिल्हा न्यायाधीशांच्या न्यायालयात प्रथम अपील (आर.सी.ए.क्र.२१/२०००) दाखल केले. दि.१६/०१/२००२ च्या आदेशाद्वारे प्रथम अपीलीय न्यायालयाने अपील मान्य केले, संपरीक्षा न्यायालयाचा न्यायनिर्णय आणि हुकूमनामा बाजूला सारला आणि वादींचा दाव्यात हुकूमनामा काढला.
8. या न्यायनिर्णयाविरोधात उत्तरवादी क्रमांक ३ व ४ (उत्तरवादी क्र. १ व २) यांनी मुंबई उच्च न्यायालयात (औरंगाबाद येथील खंडपीठ) दुसरे अपील क्रमांक २७४/२००२ हे

अपील दाखल केले. उच्च न्यायालयाने दि.३०/११/२००२ रोजी कायद्याच्या खालील महत्त्वाच्या प्रश्नांवर दुसरे अपिल स्विकारले.

> **"(अ) पहिल्या अपिलीय न्यायालयाने वाटणीपत्र (निशाणी.८१) दस्तऐवजाचा चुकीचा अर्थ लावण्यात आला आणि त्यामुळे या संदर्भातील निष्कर्षाचा विपर्यास झाला का**
>
> **(ब) दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या आदेश ७ नियम ३ मधील योग्य तरतुदींचा विचार करण्यात प्रथम अपिलीय न्यायालय अपयशी ठरले आहे का?**
>
> (क) **पहिल्या अपीलीय न्यायालयाने नोंदणी कृत नसलेल्या तारण पत्राच्या छांयाकीत प्रतींवर चुकून भर दिला आहे का?**
>
> **(ड) दाव्यतील मालमत्ता मूळ वादींची खाजगी मालमत्ता आहे असे प्रथम अपिलीय न्यायालयाने चुकून म्हटले आहे का?**
>
> (ई) **मालमत्तेचे स्वरूप ठरविण्याचा अधिकार दिवाणी न्यायालयाला आहे का, कोणता विषय धर्मादाय आयुक्तांनी हाताळणे आवश्यक आहे?**
>
> **(फ) दाव्याला वेळ मर्यादेची बाधा आहे की नाही?"**

9. आक्षेपित न्यायनिर्णयाद्वारे उच्च न्यायालयाचे एकल न्यायाधीश यांनी अपील मान्य केले आणि परिणामी जिल्हा न्यायाधीशांनी आर.सी.ए.क्र.२१/२००० मध्ये दिलेला आदेश बाजूला सारला आणि दिवाणी न्यायाधीशांनी आर.सी.एस.क्र.६००/१९८२ मध्ये दिलेल्या न्यायनिर्णयावर शिक्कामोर्तब केले ज्यामुळे वादींनी या न्यायालयापुढे विशेष परवानगीद्वारे सध्याचे अपिल दाखल केले आहे.
10. या अपिलात विचारार्थ उपस्थित होणारा लहानसा प्रश्न म्हणजे उच्च न्यायालयाने अपील मान्य करणे न्यायोचित होते का.
11. पक्षकारांच्या वकिलांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर आणि दाव्यातील अभिलेखाचे अवलोकन केल्यानंतर आम्ही अपिल मान्य करण्यास, आक्षेपित न्यायनिर्णय बाजूला सारण्यास आणि कायद्यानुसार गुणवत्तेच्या आधारे सदर अपिलावर नव्याने निर्णय घेण्यासाठी प्रकरण उच्च न्यायालयाकडे पाठविण्यास इच्छुक आहोत.
12. आमच्या मते हे प्रकरण उच्च न्यायालयाकडे परत सोपवण्याची गरज निर्माण झाली आहे कारण उच्च न्यायालयाने दुसरे अपिलामध्ये निर्णय घेताना आणि शेवटी परवानगी

देताना दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम १०० (पुढे "संहिता" म्हणून संबोधले आहे) अंतर्गत विहित केलेल्या अनिवार्य प्रक्रियेचे पालन केले नाही.

13. दुसरया शब्दांत सांगायचे तर, आम्हाला असे आढळले आहे की उच्च न्यायालयाने ज्या प्रकारे दुसरे अपिलात निर्णय देण्याची कार्यवाही केली ती संहितेच्या कलम १०० अंतर्गत विहित केलेल्या अनिवार्य प्रक्रियेशी सुसंगत असल्याचे दिसून आले नाही. आम्ही दिलेल्या खालील तर्कावरून हे स्पष्ट होते.

14. संहितेच्या कलम १०० मध्ये खालीलप्रमाणे आहे:-

> **<u>कलम १०० दुसरे अपिल</u>- (१) या संहितेमधील प्रधानांगामध्ये किंवा त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यामध्ये स्पष्टपणे उपबंधित केले नसल्यास, एखाद्या प्रकरणी महत्त्वाचा कायदेविषयक प्रश्न गुंतलेला आहे अशी उच्च न्यायालयाची खाती पटल्यास, उच्च न्यायालयास दुध्यम असलेल्या कोणत्याही न्यायालयाने अपिलांती काढलेल्या प्रत्येक हुकूमनास्याच्या विरुद्ध उच्च न्यायालयाकडे अपील करता येते.**
>
> **(२) एकतर्फी निकाली काढलेल्या अपिली हुकूमनाम्याच्या विरुद्ध या कलमाखाली अपील होऊ शकते.**
>
> **(३) या कलमाखालील अपिलामधील अपील अर्जात, अपिलात उद्भवणारा महत्त्वाचा कायदे- विषयक प्रश्न नेमकेपणाने नमूद करावा लागेल.**
>
> **(४) एखाद्या प्रकरणी सारभूत असा कायदेविषयक प्रश्न गुंतलेला आहे, अशी उच्च न्यायालयाची खात्री पटल्यास, त्याने त्या प्रश्नाची निश्चित मांडणी केली पाहिजे.**
>
> **(५) अशा प्रकारे मांडणी केलेल्या प्रश्नाच्या संबंधात अपिलाची सुनावणी करण्यात येईल आणि अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी, त्या प्रकरणी अशा प्रकारचा कायदेविषयक प्रश्न गुंतलेला नाही असा युक्तिवाद करण्यास उत्तरवादीला मुभा दिली जाईल :**
> **परंतु, न्यायालयाने मांडणी न केलेल्या अन्य कोणत्याही महत्वाच्या कायदेविषयक प्रश्नाच्या बाबतीत, त्या प्रकरणी, असा प्रश्न गुंतलेला आहे अशी न्यायालयाची खाली पटल्यास, कारणे नमूद करून, त्यावरील अपिलाची, सुनावणी करण्याची न्यायालयाची शक्ती या पोट-कलमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे हिरावली जाते किंवा संकोच पावते असे सानले जाणार नाही.**

15. कलम १०० च्या उपकलम (१) मध्ये म्हटले आहे की, या प्रकरणात "कायद्याचा मोठा प्रश्न" आहे याबद्दल उच्च न्यायालयाची "खात्री" पटलयास उच्च न्यायालय दुसरे अपिलावर विचार करेल. उपकलम (३) नुसार अपिलकर्त्यास अपीलात समाविष्ट असलेला "कायद्याचा महत्वाचा प्रश्न" अपिलात नेमकेपणाने नमूद करणे बंधनकारक आहे. उपकलम (४) मध्ये अशी तरतूद आहे की, या प्रकरणात कायद्याचा कोणताही महत्त्वाचा प्रश्न गुंतलेला आहे, अशी उच्च न्यायालयाची खात्री झाली असेल, तर तो प्रश्न तयार करेल दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, एकदा उच्च न्यायालयाला अपीलकर्ता किंवा त्याच्या वकिलाची बाजू ऐकून, जसे प्रकरण असेल तसे, खात्री पटते की अपीलमध्ये महत्त्वाचा कायदेशीर प्रश्न समाविष्ट आहे, तेव्हा त्याला तो प्रश्न तयार करावा लागतो आणि नंतर अपीलच्या निवेदनासह उत्तरवादीला नोटीस जारी करण्याचे निर्देश द्यावे लागतात, त्या प्रश्नासह जो उच्च न्यायालयाने तयार केला आहे. उप-कलम (५) मध्ये असे तरतूद आहे की अपील फक्त उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेल्या प्रश्नावरच ऐकले जाईल. दुसऱ्या शब्दांत, दुसऱ्या अपीलचा निर्णय घेण्याचे उच्च न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र फक्त उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेल्या प्रश्नापुरते मर्यादित आहे. तथापि, अपीलच्या सुनावणीच्या वेळी प्रतिवाद्याला उप-कलम (५) अंतर्गत हक्क दिला आहे की उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत तयार केलेला प्रश्न अपीलमध्ये समाविष्ट नाही अशी आक्षेप घेण्याचा. प्रतिवाद्याला सुनावणीच्या वेळी असा आक्षेप घेण्याचा हक्क देण्याचे कारण असे आहे की उच्च न्यायालय प्रवेशाच्या टप्प्यावर प्रश्न तयार करते, जो अपीलची नोटीस प्रतिवाद्याला जारी करण्यापूर्वीचा असतो. दुसऱ्या शब्दांत, प्रश्न प्रतिवाद्याच्या अनुपस्थितीत तयार केला जातो आणि म्हणूनच उप-कलम (५) त्याला सुनावणीच्या वेळी असा आक्षेप घेण्याची परवानगी देते की तयार केलेला प्रश्न अपीलमध्ये उद्भवत नाही. तथापि, उप-कलम (५) च्या तरतुदीमध्ये हेही मान्य केले आहे की उच्च न्यायालयाला अपीलमध्ये उच्च न्यायालयाने उप-कलम (४) अंतर्गत सुरुवातीला तयार न केलेल्या इतर कोणत्याही महत्त्वाच्या कायदेशीर प्रश्नावर सुनावणी करण्याचा अधिकार आहे. परंतु हा अधिकार उच्च न्यायालय फक्त अपीलच्या सुनावणीच्या वेळी अशा अतिरिक्त कायदेशीर प्रश्नाचे स्वरूप ठरवण्याचे कारण नमूद केल्यानंतरच वापरू शकते. (पहा सी.ए. क्र. ९११८-९११९/२०१० दि.१९/०२/२०१८ रोजी चा निर्णय ज्याचे शीर्षक सुरत सिंग (मयत) विरुद्ध सिरी भगवान आणि इतर)

16. या प्रकरणातील तथ्य पाहता, आम्हाला आढळून येते की उच्च न्यायालयाने ३०.११.२००२ रोजी दुसरे अपील दाखल केले आणि संहितेच्या कलम १०० च्या उप-

कलम (१) आणि (४) अंतर्गत आवश्यकतेनुसार उद्धृत केलेले सहा महत्त्वाचे कायदेशीर प्रश्न तयार केले, जे उच्च न्यायालयाच्या मते दुसरे अपीला मध्ये उद्भवले.

17. त्यामुळे उच्च न्यायालयाने दिवाणी प्रक्रिया संहिता कलम १०० च्या उपकलम (५) अन्वये कायद्यातील सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांवरच दुसरे अपिलात निर्णय देणे आवश्यक होते.

18. तथापि, आम्हाला असे आढळून आले आहे की उच्च न्यायालयात दुसरे अपील दाखल करते वेळी मांडलेल्या कायद्याच्या या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांवर निर्णय घेण्याऐवजी कायद्याच्या दोन अतिरिक्त महत्त्वाच्या प्रश्नांवर (आक्षेपित न्यायनिर्णयाचा परिच्छेद १० पहा) अपील करण्याची परवानगी दिली, जे ३०.११.२००२ रोजी दुसरे अपील दाखल्याच्या वेळी आणि दुसरे अपीलाच्या सुनावणीच्या वेळी उच्च न्यायालयात मांडले गेले नव्हते.

19. दुसरया शब्दांत सांगायचे झाल्यास, उच्च न्यायालयाने दोन प्रश्नांवरील अपील मान्य केले, जे केवळ आक्षेपित न्यायनिर्णयात मांडले गेले होते. हे दोन प्रश्न खालीलप्रमाणे आहेत :-

> **"एस.ए. क्र.२७४/२००२ मध्ये कायद्याचे खालील महत्त्वाचे प्रश्न निर्माण होतात-**
>
> **(अ) एखादी विशिष्ट मालमत्ता सार्वजनिक ट्रस्टची आहे की ती सार्वजनिक ट्रस्टची मालमत्ता नाही आणि ती वैयक्तिक दावेदाराची आहे या प्रश्नावर निर्णय घेण्याचा अधिकार दिवाणी न्यायालयाला आहे का?**
>
> **(ब) मालमत्ता सार्वजनिक ट्रस्टच्या नसल्याच्या घोषणेच्या दाव्याला कालमर्यादा घालण्यात आली होती का आणि म्हणूनच प्रथम अपीलीय न्यायालयाच्या आक्षेपित न्यायनिर्णयात हस्तक्षेप करण्यास पात्र आहे का?"**

20. त्यामुळे, आमच्या मते, उच्च न्यायालयाने दुसरे अपिलामध्ये निर्णय देताना दोन न्यायिक चुका केल्या.

21. पहिली गोष्ट म्हणजे दि.३०/११/२००२ रोजी अपील स्वीकारताना तयार करण्यात आलेल्या कायद्याच्या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांची उत्तरे न दिल्याने चूक झाली.

22. वर म्हटल्याप्रमाणे अपील स्वीकारताना प्रस्थापित करण्यात आलेल्या कायद्याच्या सहा महत्त्वाच्या प्रश्नांवरच दुसरे अपिलात निर्णय घेण्याचे अधिकार उच्च न्यायालयाला होते. दुसरे अपिलात निर्णय घेण्याचे उच्च न्यायालयाचे न्यायाअधिकार क्षेत्र केवळ सहा प्रश्नांपुरते मर्यादित होते, त्यापलीकडे नव्हते.

23. दुसरे असे की, संहितेच्या कलम १०० च्या उपकलम (५) मधील तरतुदींचा आधार घेऊन अतिरिक्त प्रश्न तयार करण्याचा अधिकार उच्च न्यायालयाला असला तरी तो तीन

अटींची पूर्तता करण्याच्या आधीन होता: पहिले "असे प्रश्न अपिलात निर्माण झाले पाहिजेत", दुसरे, "अतिरिक्त प्रश्न तयार करण्याची कारणे सांगा " आणि तिसरे, "अपीलाच्या सुनावणीच्या वेळी प्रश्नांची मांडणी करणे".

24. या प्रकरणात उच्च न्यायालयाने निकालातच दोन अतिरिक्त प्रश्नांची मांडणी केल्याने चूक झाली.

25. दुसरे अपिलाचा निर्णय घेताना उच्च न्यायालयाने अवलंबिलेल्या या प्रक्रियेमुळे पक्षकाराचे अधिकार बाधित झाले कारण पक्षकारांना, विशेषत: येथील अपिलकर्त्यांना, ज्यांना प्रतिकूल आदेशाचा सामना करावा लागला, त्यांना दोन अतिरिक्त प्रश्न मांडणीविषयी कोणतीही माहिती नव्हती कारण ज्या दोन अतिरिक्त प्रश्नांवर आक्षेपित निकाल आधारीत होता त्यावर न्यायालयालासमोर बाजू मांडण्याच्या संधीपासून ते वंचित होते.

26. तथापि, उत्तरवादींच्या वकिलांनी गुणवत्तेच्या आधारे आक्षेपार्ह निर्णय कायम ठेवण्यासाठी न्यायालयाला राजी करण्याचा प्रामाणिक प्रयत्न केला, परंतु आम्ही वर जे म्हटले आहे त्या अनुषंगाने, वादाच्या गुणवत्तेवर आग्रह धरलेल्या युक्तिवादांपेक्षा उत्तरवादींच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे स्विकारणे शक्य नाही.

27. मात्र, आम्ही हे स्पष्ट करतो की, दावा परत पाठवण्यासाठी एक मत तयार केल्यानंतर आम्ही दाव्याच्या गुणवत्तेवर तर्क लावणे टाळले आहे. आता गुणवत्तेच्या आधारे अपिलावर निर्णय घेण्याची जबाबदारी उच्च न्यायालयाची आहे.

28. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने अपील यशस्वी होऊन मान्य केले जाते. आक्षेपित न्यायनिर्णय बाजूला सरण्यात येतो. आमच्या कोणत्याही निरीक्षणाने प्रभावित न होता कायद्यानुसार गुणवत्तेच्या आधारे अपिलावर नव्याने निर्णय घेण्यासाठी हे प्रकरण उच्च न्यायालयात पाठवले जाते.

29. अपिल खूप पर्वीचे असल्याने त्यावर लवकरच निर्णय घेतला जावा.

देविका गुजराल **अपिल मान्य केले गेले.**

<u>अस्वीकरण</u>

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x x x x x